

ՀԱՐԱՐԱԹԻՐԻ ԳԻՆԸ:

Յարեհան գինն է 5 ուրիշ (խառն ծախսով): Օտարաբարձա-
ցի բաժանորդները պիտի գրեն այս հասցեով. Be Tushago. Be Pe-
tropolis. Армянская Газета. Манаго.
Ֆեհեհան կարելի է ստորագրել խմբագրատան մէջ (արժու-
էտ առն 5 պ. Եւստորեանցի խանութում):

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ:

Մասնաւոր յայտարարութիւն տպել տուողը պիտի վճարէ 10
հասարակ տառի համար 1 կողմէ արժաթ: Յայտարարութիւններ
տպելուն հայերէն, ռուսերէն, վրացերէն, քրմախարէն, գերմա-
ներէն և ֆարսերէն:

ՄԱՅԻՆ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱՐԱԹԻՐԻ ԵՐԿՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԳՈՒԹԻՒՆ

Նրանուցումն: — Էլի ջրանցք: — Ներքին
տնտեսութիւն: Մեր գիւղացու վիճակը: Նամակ
Պէտտայից: Ներքին լուրեր: — Արտաքին տե-
սութիւն: խաղանիւս: Նամակ վանից: Ար-
տաքին լուրեր: — Խառն լուրեր: — Առարկան: —
Յայտարարութիւններ: — Գիւլի և օն:

Պարտաւորութիւն ենք համա- րում յայտնել, որ այս տարվայ, Մը- շակի 4-որդ համարը սպառվեցաւ:

Է.Լ. ԶԲԱՆՅԱՆ *

Քաղաքական տնտեսութիւնը ծանալում է
երկու տեսակ ձեռնարկութիւններ՝ մի քա-
նիւրի իրադրութեամբ աւելի յարմար է յանձ-
նել մի վարչութեան (տէրութեան, քաղա-
քին, համայնքին), միւսները աւելի ձեռնա-
տու է յանձնել մասնաւոր անձին,
կամ ընկերութեան (կապիտալիստին
կամ ընկերակցութեանը): Ահա հասարակ այն
հասարակական ձեռնարկութիւնները, որք
ներկայացնում են ընդհանրութեան համար
առաջին հարկաւորութեան պիտոյք
որ յանձնվին մի վարչութեան, որով-
հետեւ առաջին հարկաւորութեան պիտոյք
ընդհանուր օգուտ և նրանից պէտք չէ և
կարելի չէ սպասել նիւթական շահ: Իսկ
երբ մի մասնաւոր անձին կամ ընկերութեան
յանձնվում է մի որ և է ձեռնարկութիւն, —
հասկանալի է որ նրանք աշխատում են ձեռ-
նարկութեանը:

*) Ուշագրութիւն ենք դարձնում այս համարի
Ներքին տնտեսութեան մէջ տպած Օգէս-
տայի նամակի վրա:

ՖԷԼԻԵՏՈՆ

Մեր յառաջագիտութիւնը կարգի է խաղում: —
Բնութիւնն էլ դրա օրինակն է հետեւում: — Եւ
երկաթուղու փառքը չիմ նստեցնում: — Համբատի
զերի կատարումը երկաթուղու վերա: — Ինչ ենք
մտածում: — Հաշտարարն էլ որ գաղով լստաւո-
րենք, ու քանցքներ չինք, լաւ կը լինի թէ չէ: —
Ինչ է առում էդ մասին Հոմարտը: Ինչ եմ ա-
սում եւ, և ինչ ընթացք տուին էդ դրոշին մեր
princes de la bourse հերոսները: — Մեր հասարա-
կութեան non possumus-ը: — Վրաց գրականու-
թիւնը: — Տեղական ուսուցիչական թիւթերի
ծոխութիւնը: — Ինչով են պարագայում Պոլսու մեր
Լիֆեպիլերը: — Ինչ ժամանակ պէտք է կարգադա-
մելքանցը: Գիւման: — Ինչ խորհուրդ եմ տալի եւ
պարտաւոր լիֆեպիլներին: . . .

Չը գիտեմ, ուրիշից լսեցի, թէ իմ գլխից եմ չը-
նարում, որ, — մեր հասարակութեան յառաջագի-
տութիւնը՝ իր համար մի որոշուած ուսման ունի,
որին համեմատ. պէտ՝ աշխատեալ գնալը
անկարելի է:

Հասարակութիւնը ալիքների նման առաջ կը
վազի, կը ստեղծի նոր մտքեր, նոր գիտելիք. կը
յայտնի հանձարից գաղափարներ. կը բացադրի
իր պաշտօնը ընդհանրութեանը գիտարկ հարցերը, կի-
րազործի շատ բաներ, կը վերացնի շատ արդիւ-
նք, որ հասնի, իր յառաջագիտութեան
ոգոշուած կէտին, սահմանին, որպէս զի,
հասնելուց յետոյ, իսկոյն, ժայռերի վերա փորձող
ալիքների նման սկսի, — մի և նոյն արագութեամբ
շատ մղվի, յետ գիտել, և իր սկզբնական
աւելիք ու թեւեւ գիւրգը բռնել, որ նորից

նարկութիւնից որքան կարելի է աւելի շահ
ստանալ: . . .

Միթէ, օրինակ, փօստի հիմնարկու-
թիւնը մի մասնաւոր ընկերութեան չէր կա-
րելի յանձնել: Բայց ընկերութիւնը մի յայտնի
գրամատչու ծախսերուց յետոյ, կը ցանկանայ
վարձատրել իրան արած ծախսերի համար,
յետ դարձնել տոկոսով ծախսած գումարը:
Իսկ ամեն կրթված հասարակութեան հա-
մար, փոստը առաջին պահանջներից մինն է,
հեշտացնելով մեծ հեռաւորութեան վրա
քաղաքացիների միևնույն մէջ յարաբերու-
թիւնները: Այդպիսի հիմնարկութիւնից պա-
հանջելով միայն օգուտը, անարգար կը
լինէր և թէ նրան մի ընկերութեան յանձ-
նելն, որ երբեք բաւականանալու չէ իր արած
ծախսերը ծածկելով, այլ կաշխատէր և շահ
ստանալ:

Մի ուրիշ ձեռնարկութիւն կայ այն է մի
քաղաքի բնակիչներին ջուր բաժանելը:
Եւրոպայի բոլոր նշանաւոր քաղաքները վա-
յելում են, ջրանցքի միջոցով, ջրի կանոնա-
ւոր բաժանման բոլոր յարմարութիւնները:
Բայց այդ ձեռնարկութեան գլուխ բերելու
ձեռք տարբեր է գանազան երկիրներում և
քաղաքներում:

Որովհետեւ այս բոլոր խօսք կայ Թիֆ-
լիսի ջրանցքի վրա, հետաքրքիր է քննել
Եւրոպական գլխաւոր քաղաքներում եղած
այդ տեսակ ձեռնարկութիւնների սխառմա-
նորդ:

Չուրը, ինչպէս յայտնի է, մարդի առաջին
պիտոյքներից մինն է՝ նրա գործադրութիւնը
ծագում է մարդի անթիւ պահանջներից և
շատ քաղաքացիների է: Նախ հրաժեշտ է տը-
նային տնտեսութեան, առողջապահութեան,

սկսի առաջ գնալ — նորից յետ դառնալու, էլի ա-
ռաջ գնալու, — էլի մի և նոյնը կրկնելու: . . . Մի
խօսքով՝ փաստաբանի մետօգի պէտ՝ — երբ
կամենայ կը սեանայ, երբ կամենայ կը սպիտակի.
կամ գիծ կուլի պէտ՝ առաջ կաթ կուտայ — որ յետոյ
թափի, էլի կաթ տալու, էլի թափելու համար,
կամ աւելի պարզն ասենք, կտաի — կադրել խա-
ղալ: . . .

Առաջին կարգի խաղացողը՝ մեր առջին մայր
բնութիւնն է. որ առաջ պայծառ, յետոյ անպաշտ,
յետոյ վերմ, յետոյ խոնաւ, էլի վերմ, էլի քամոտ
և անձրեային օրերը կրկնեց: Մի բանի մէջ միայն
բնութիւնը անփոփոխ մնաց, որ ձմեռը անցաւ,
իսկ մենք համարեալ թէ՛ օրինաւոր ձուն առած
բանը աչքով չը տեսնեց: Չը լինի թէ՛ բնու-
թեանը՝ մեր կոյր բազմի շար ողին իմաց է արել.
որ մեր աչքերը սպիտակ լոյսի՝ ստոր չեն, այդ
պատճառաւ էլ, բնութիւնը կանխած է, թէ մի
գուցէ, ձան վերա նայելով՝ բոլորովին չլանա-
լինք: . . .

Եթէ բնութեան նպատակը էր չէր, ուրեմն իմ
կարծիքով, նրա համար մենք ձուն տարի չունե-
ցանք, որ մեր երկաթուղին, դրա պատճառաւ,
(այսինքն, — ձան մահանով: . . .) իր գնացքը օրե-
րով չը դադարեցնի ասելով՝ թէ՛ — ճանապարհները
պէտք է խտտեցնեն: . . . Բայց ի սէր Աստուծոյ,
չը կարծէք թէ՛ արանով և կամենում եմ մեր եր-
կաթուղու փառքը նստեցնել. ընդհակառակը, եւ
ի բոլոր սրտեցանականում եմ, որ ոչ թէ միայն
ճանապարհները, այլ երկաթուղու ամբողջ պաշ-

տնային և հրապարակական մաքրութեան և
կրակի դէմ պաշտպանութեան համար:

Այժմ հարցնում ենք՝ ո՞ւմ պիտի յանձնվի
մի քաղաքացի քաղաքի մէջ ջուր բերելը
և բնակիչներին բաժանելը: — Մասնաւոր մի
ընկերութեան, կամ վարչութեան:

Այդ երկու սխառմաները այժման ժա-
մանակին գործ դրվելով, երկուսն էլ իրանց
կոտակիցներ ունեն, ուստի նրանցից իւրա-
քանչիւրն էլ ներկայացնում է թէ արժանա-
ւոր, թէ անարժան կողմեր:

Քննենք այդ սխառմաների թէ լաւ թէ
վատ կողմեր:

Երբ մի քաղաքային վարչութիւն իր վրա
է առնում բնակիչներին ջրի մատակարա-
րելը, — ջուրը միտ աւելի մեծ քանակու-
թեամբ, աւելի աւատ է բաժանվում բնա-
կիչների մէջ: Քաղաքային վարչութիւնը (մու-
նիցիպալիտէտ) ձեռնարկութիւնից ստանալու
շահերի յետեւ չէ ընկնում, այլ գլուխ է
բերում ջրանցքը աչքի առաջն ունեցող մար-
դատիրակն և հասարակական օգուտը: Բացի
սրանից, վերջնելով քաղաքացիներից այնքան,
որ պիտաւոր ծախսը ծածկվի, քաղաքային
վարչութիւնը առատութեամբ առաջարկում է
ջուրը բնակիչների ոչ թէ միայն տնային պի-
տոյքների համար, այլ աւելորդ վարձատրու-
թիւն չէ պահանջում փողոցներ և կիսակներ
(անմաքրութեան խողովակներ) խտանելու
համար: Ընդհակառակն մասնաւոր ընկերու-
թիւնը յանձն առնելով ջուր բաժանելու,
չէ կարող բաւականանալ գլխաւոր ծախսը
ծածկելով, չէ կարող քաղաքային վարչու-
թեան պէս վերապիլ: — Բայց կամենալով արած
ծախսերին համեմատ վարձատրվել, անպատ-
ճառ կաշխատէ շահ վել:

Փարիզ և Լօնդօն քաղաքները, ա-

տնտեսներն էլ որ խտանեն, վատ չի լինի: . . .
Բայց կայէք, a propos (ի դէպ) էդ մասին, եւ
ձեռք մի բան պատմեմ:

Մրանից մին քանի շարաք առաջ էր մի և նոյն
բնութիւնը, որը մեր աչքերի վրա այդքան խը-
նալ է տանում, չը կամենալով նրանց սպի-
տակ երկոթների արժանացնել, բարեհաճեց վրձ-
ուել, որ, — Սուրամից փոքր ինչ այս կողմը, փոքր
ինչ էլ այն կողմը, ճանապարհները յոր ձեռով ծած-
կի: Թիֆլիզից Թօթի ուղղութեամբ երկաթուղին
էր բանը մատին փաթաթան չինց, մի քանի օր
դնացքը դադարեցրեց, ու «աղօթած էլ կարվեց»
ինչպէս որ ասում է ժողովրդական առածը: . . .
Էլ կարվելու վրա եւ չիմ դարմանում, բայց արի-
տեւ որ աղօթքի զօրութեամբ գլխաւոր միջո-
ցաւ ենթարկվի, նա հաւատարիմ մնալով իր
աղղի յատկանիշ բնաւորութեանը, չը կարողացաւ
պարագութիւնը սիրել. այդ պատճառաւ էլ՝ նը-
շանակեց, որ էդ օրը, մի վճռական կրկնութիւն
(բեպէտիցիա) անեն. որ կարողանան փորձել մի
նոր մայինիստի ընդունակութիւնը էդ խորհրդա-
ւոր պաշտօնի մէջ, որից պէտք է պարզապէս երե-
ւար, թէ էդ տեղացի անփորձ անձը, կարող է ար-
դիւր գլխաւոր բեպէտիստի (անդլիացի միջնապետի)
օգնական լինել թէ չը լինի: Համբատի գրութիւնը
ինձ ծիծաղելի թուաց. երբ նոր գէրիւտանալը,
իւ նշանաւոր դերի գերազանց անդլիստեանը՝
շատ շուտով վճռեց էդ հարցը, իր անդլիացի բե-
պէտիստը մօտ զնայ միջնային մի անյարմարութիւնը

սոււմ է ֆրանսիացի ճարտարապետ Ժ. Դյու-
պուի (J. Dupuit), ներկայացնում են այդ եր-
կու սխառմաների ծայրերը: Փարիզում ջրի
մասին քաղաքն է հոգում, Լօնդօնում մաս-
նաւոր ընկերութիւնը: Փարիզում 75 ֆրանկ
(20 ուրիշ) տարեկան բաժանորդութեան
գին վճարողը, բացի իրան հարկաւոր ջրի
բաժինը վայելելուց, գտնում է անվարձ ջուր
հրապարակական ջրը ու զխն եր ու մ, 1)
նրա փողոցները և կիսակները անվարձ են
մաքրվում: Լօնդօնում, ընդհակառակն, նա
միայն որ վճարում է, վայելում է ջուրը,
— և հասկանալի է, որ մասնաւոր ընկերու-
թիւնը չի կամենայ ոչ անվարձ ջրուղիներ
չլինի 2), ոչ էլ անմաքրութեան խողովակներ
խտանել: 3)

Սակայն արգարութիւն է պահանջում
խոստովանել, որ Լօնդօնում ջրին բաժա-
նորդ չը գրված տուն գտնվում չէր:

Իսկ քաղաքային վարչութիւնը, ասում է պ.
Դյուպուի, ծախսում է դիցուք տարեկան 200 հա-
զար ֆրանկ ջրանցի վրա, իսկ յետ է դարձնում
իրան միայն 100 հազար ֆրանկ, — այն ժամանակ նա
ստիպված է լինում լրացնել պակասորդ գումարը
ուրիշ աղբիւրներից՝ բարձրացնելով ուսուցիչների
և խմելքների հարկը, ինչ օգուտ որ բնակիչը
ւնի արժան կը վճարէ ջրին, բայց նրա տեղ
աւելի թանկ կը գնէ զինքն, միտ և այլն: . . . 4)

1) Յօշտան, — որոց թիւը 25-ից աւելի է ֆա-
րիզում:

2) Լօնդօնում երկուսը կան:

3) Իսկ եթէ Լօնդօնում խողովակները լաւ են
մաքրվում, այդ այն պատճառով է, որ անմաքրու-
թիւններ հաւաքելուց և ծախելուց մեծ շահ է
ստացվում:

4) „Dictionnaire de l'Economie poli-
tique“ — Coquelin et Guillaumin, 1864.

տեսնել, իսկոյն, նոր դէպիւտատան տի գովանի
անդլիստեանը՝ միջնային անցաւ բեպէտիստի վի-
րայով: . . .

Մէկ բոլորէի մէջ, — անդլիացին միջնային եղաւ,
երկու օրուայ ընթացքում — Սուրամի ձեռով ծած-
կած ճանապարհները խտանվեցան, բայց երեք շա-
րաք աւելի է, որ — ճանդուցեալ միջնապետի ան-
փորձ օգնականը՝ իր տեղը աւելի փորձուա-
ծի համար չի ստակեց: . . .

Հարկաւոր էլ չի որ խտանվի. քանի որ մե-
զանում, կեանքը առաջ է գնում քոտ քոտայ,
կամ ինչպէս տաժիկն ասում է «ալլաւ Խոյնայ»: . . .
Փառք Աստուծոյ, գործ չինք — չենք կամենում,
քաղաքականութիւնով — չենք պարագում, հասա-
րակական կեանք — չկայ մեզանում, հասարակա-
կան հարցերն էլ — նմանապէս, փառաւէր էլ չենք,
որ գտնեալ էր մեզի աւելի ուրիշների յառա-
ջագիտութիւնը նախանձ գոգուէր: . . . Անճարա-
ցած, խելքներիս զօտ տուող բաների վերա են
մտածում: . . .

Մտածում ենք, — որ մեր քաղաքը, գաղով լու-
սաւորենք, ու ջրանցքներ չինք, մաքուր ջուր
խմելու և փողոցները խտանելու համար. Ի հարկէ
էս մտածմունքը հաւաքաբար չէր վերաբե-
րում: . . . որոնց նախապետական պարզ և խաղաղ
կեանքին էզպիսի նշանակութիւնը խիստ ան-
յարմար զրգար: . . . «Մարդու սովորական գրու-
թիւնը, յանկարծակի, նոր գրութեան փոխելով,
գոգ կը վնասէ է ուղեղին» ասում է երե-
ւելի գիտնական Հոմարտը գերմանացին: Հաւա-

Բայց կէտէ ջրանցքի գործը մասնաւոր ընկերութեան ձեռքը ընկնէր, որ և կը պարտաւորէր բնակիչներին աւելի թանկ վճարել ջրի համար, կէտէ տարեկան 75 ֆրանկ վճարելու տեղը, Փարիզի բնակիչը, ստանալով իր ջուրը մասնաւոր ընկերութենէ, ստիպւած լինէր վճարել 80, 90, 100 ֆրանկ,—միւրեւայդ աւելորդ արած ծախսերը նա չէր պահանջել իր ուրիշ պետքներէ, չէր զրկել իրան պարան մօրց, պարան զինուոյ և այլն...

Ջրի գործը այնպիսի մի ձեռնարկութիւն է, որ ջրանցքը շինելու և ջուրը քաղաքի մէջ բաժանելու վրա ահազին ծախսեր անելուց յետոյ, դարձեալ չէ կարելի առաջին հարկաւորութեան մի պիտոյը շուայ լուծեալն առարկայի պէս թանկ ծախել...

Մենք կարծում ենք, որ պ. Բիւպիւից յայտնած արգելքը քաղաքային վարչութեանը ջրի գործը յանձնելու,—ինքն իրան կը վերջնական կէտէ քաղաքային վարչութիւնը մի ներքին քաղաքային փոխառութեան անէ:

Այս առարկայի մասին դարձեալ կը խօսենք:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՐ ԳԻՒՂԱՅՈՒ ՎԻՃԱԿԸ

Գիւղական ազգաբնակչութիւնը կազմում է անտարաքային մեր ժողովրդի մեծ մասը և մի և նոյն ժամանակ նա ամենից աւելի կարօտ է օգնութեան: Թէ երկրագործութեան և թէ միւս արհեստների մէջ նա գործ է դնում մի և նոյն գործիքները և նախնական սովորութիւնները, որոնք քանի մի դար շարունակ որդւոյ որդի աւանդուելով հասել են նորան: Այն բաները, որոնք կատարելու համար Եւրոպային օգուտ է քաղում բնութեան ուժերից, հայ-մշակը անում է միայն իւր դառն աշխատանքով իւր երեսի արհեստը: Բայց այդ դեռ բաւական չէ. մի բան արդիւնաբերելուց յետոյ հարկաւոր է նորան վաճառել՝ գիւղացին չունի այնքան կարողութիւն, որ իւր բերքը տանի ուղղակի նորա գործադրութեան կենդանւոր, և եթէ ունենայ էլ, միւրեւայդ ձեռնարկ կը լինի արդ բանը ամէն մի անհատին առանձնապէս, եթէ աչքի առաջ ունենանք ժամանակը և ծախսը:

Մեր արօրը շատ փոքր զանազանութիւն ունի այն արօրից, որ նկարագրում է Լուսնային պատմարան Պլինիոսը: Իսկ նա ապրում էր Քրիստոսի ծննդից առաջ:

բարի խաւար քուչէքը լուսաւորելով՝ նրա բնակիչներին մարտը ջուր խմեցնելով, և առողջապահական կանոնները պահպանել տալով—ամենասարսափելի նեղանքներ կատարեալ, ասում են—ես անգէտ հայ-ֆիլիստինստ... Առաջին՝ լուսաւորումը փողոցներում, զոգովի բնակիչները կրկնորդ առողջ պայմաններով ապրելը, մեռելների թիւը կը պակասացնէ, լայնածաւր որդւոյ զինք հայոց ճողորմակները և մղոխը... և երրորդ՝ խնդրանքների թիւը կաւելանայ, ինչպէս որ ասում է Լուսնայից... Ես վերջինը (հաւարարի գծերի աճելը և բազմանալը...) ամենատնօր մտածողութիւններ է դարձնում իմ խելագատակի մէջ. Ես կասկածում եմ, որ էդպիսի պատահարից՝ Նաֆթուլի Գեղին-ձեմրանի (II) ուսանողաց թիւը այնքան չաւանայ, որ էդ տարօրինակ ձեմրանի մարդասէր վերակացուաց (պարտնայք ֆելդշերաց և ծառայից) ողորմած բազուկները դադրեն, ամբողջ օրը հէնց մի գլուխ շատ մօրակեցուց... Ի հարկէ, թէն էդ զլեթաւոր ֆելդշերների (II) առողջ բազուկների յօդանիլը, ամենամեծ քամաղտութիւն է մեր հասարակութեան համար, (I) բայց հաստատ համոզում եմ, որ դրանց ծանր պաշտօնի էդ դառնութիւնը միջոց և ամենայն ժամանակ, հիւանդի տէրերը կաւորող են քաղցր արցունք մի գլուխ շաքարով... Ես միայն մի բանից եմ վախենում, թէ տէրը մի արտաքէ, եթէ դադի և ջրանցքների հարցով դրանցած «Անանուս ընկերութեան» անգամները մէկն ու մէկը փափաղի էդ ձեմրանի մէջը մտնելու... այն ժամանակ, ի սուգ և ի տրեւոյն:

նապարհի ծախսը, որ նա պէտք է դրա համար գործ դնէ: Ուրեմն, նորան մնում է կամայական ընդունել միջնորդող վաճառականի պայմանները, որ ունենալով փոքր ի շատէ դրամագլուխ, հաւաքում է մի ամբողջ կամ մի քանի գիւղերի բերքերը, և որի համար այդպիսով անգղալի է դառնում ծանապարհի ծախսը: Երեսակայինէք այժմ մի գիւղացու դրութիւնը, որ աշխատանք, փող, ժամանակ գործ դնելուց յետոյ շատ անգամ ստիպուած է լինում իւր բերքի համար այնքան ստանալ, որ հազիւ թէ բաւական է լինում նորան իւր ծախսը ծածկելու, այն միջոցին երբ նա յոյս ունէր դրանով ամբողջ ձեռք իւր բնականը կերակրել:

Բայց դրան էլ երանի է տալիս գիւղացին իւր այնպէս անուանեալ անյաջող տարիքում, երբ կամ կարկուտը կամ հեղեղը կամ եղեմն (unheyl) և կամ այլ պատահարներ անակնկալ հարուած են տալիս նորա անտեսական դրութեանը, այնպիսի հարուած, որից ուղղակու համար շարունակ քանի մի յաջող տարիք են հարկաւոր նորա համար: Ինչ է լինում նորա վիճակը այդպիսի դեպքերում: Ես կամ ստիպուած է լինում իւր երեսիցի ձեռքը բռնած մուրացկանութիւն անել և կամ գիւղի մի որ և իցէ փողատիրոջ, յուսալով վերականգնել սորա օգնութեամբ իւր կորած բաղլը: Բայց հազիւ թէ վերջինս աւելի լաւ է լինում, քան թէ առաջինը. գիւղացին բոլոր ընտանիքով դառնում է փողատիրոջ ստրուկը, սարկութիւնը թէպէտ վերացած է օրէնքով, բայց նորան յառաջ է բերում կարիքը: Անճարացած ստիպուած է լինում նա ընդունել փողը մեծ տոկոսներով, առաջուց (յայտնի բան է կէս գնով) վաճառել յաջորդ տարուայ բերքը, ամէն անգամ վիզը ծռել վաշխարուի առջև և ամէն բանում, որ նորան է վերաբերում, կատարելով հպատակութիւն ցոյց տալ նորան: Այդ տեղից ծնվում է նորա մէջ այն հակումը, որ համարեա ընդհանուր սեփականութիւն է այդ ամբողջ դասի համար, այն է միշտ վիզը թեքել և ստորանալ հարուստի առջև): Այսպէս վարելու հնար չունի նա: Հազիւ են պատահում այնպիսի եր-

*) Ես տեսել եմ շատ գիւղացիք, որոնք քաղաք գալով, սովորութիւն ունեն գլխարկը վեր առնել և զլուխ տալ ամէն մի փառաւոր հաջնուած մարդու, ծանօթ թէ անմասն: Երբ ես մինչին հարցրիցի պատճառը, նա պատասխանեց, «Աղա մարդ է, ինչ վնաս կայ, խնջալիս քարը հօ չի վեր ընկնի»:

րութիւն մեր հասարակութեան (I)—այլ ես տեղ չը լինի դրանց համար...

Անպատճառ չի լինի, քանի որ մեզանում, մեր այսպէս անուանուած princes de la bourse հետեւների տուած համակրութիւնը՝ այդպիսի հասարակական դէպքերում, հազիւ թէ համեմատուի ասումի 1/10 մասի հետ: Զը գիտեմ, դուք ինչ կարծիք ունէք դրանց մասին, միայն շատ լաւ իմանում եմ, որ եթէ ձեզ պատմում թէ ինչ ընթացք տալիք բուն քաղաքի (հաւարարը քաղաքի մասը չէ, նա թիֆլիզի խորդ որդին է...): զանազան մասերը գաղով լուսաւորելու և ջրանցների շինելու հարցին, իսկոյն կը հարցնէք ինձ, յետոյ: Բանն էլ էդ յետին է պարմենք...

Ամէնից առաջ ասինք բարի կրակի պէս ողորմելիք—ու ի հարկէ, ողորմելիքներ: Ենտոյ էլ ասինք «մի մասնաժողով կազմենք»—որը իսկոյն կազմեցինք: Գատեցինք, հաշուեցինք, չափեցինք, ձեռնեցինք, վիճեցինք, համաձայնեցինք, հաշտեցինք, էլի հակառակեցինք, մինչի որ, հազիւ թէ էդ քան կուխարաց յետոյ—մի մեկ անգամ չը ծընեցինք... թէն, (պէտք է խոստովանուած...) որ մի փոխարէն «Անանուս ընկերութեան» հետեալ 1000000-ն ժառանգեցինք: «Խառակութիւնը, լուսաւորութիւնը, մարտը ջուր խմելը, թէն շատ լաւ բաներ է, բայց որովհետեւ փողը ես առաւել պատուականագոյն է քան զամենայն առողջապահական միջոցները, և որովհետեւ առանց փողի, առանց զօհաբերութեան (ընդ ամենայն ծագւ աշ-

ջանիկ բացառութիւններ, որոնք կարողանալին այդպիսի ծանր տոկոսների ու պայմանների մէջ դարձեալ ոտքի կանգնել, սովորաբար նոքա աւելի և աւելի խրվում են պարտքի մէջ և վերջապէս հասնում են այն հետեանքին, որ մի օր խլում են նորա մի կտոր հողն էլ, տունն էլ, գոյքն էլ, հողագործական գործիքներն էլ և նա դարձեալ ստիպուած է լինում դուռն դուռն ընկնել ողորմութիւն խնդրելու:

Այսպէս ժամանակ մենք նայեցինք գիւղացու վերայ իբրեւ արդիւնաբերողի վերայ: Պակաս վատթար չէ նորա դրութիւնը, եթէ առնենք նորան իբրեւ գործադրող կամ սպառող: Ճշմարիտ է, նորա կեանքը այնքան խելձ և սահմանափակ է, որ առաջին հայեցումով կարելի է դարմանալ, թէ ինչ առանձին հաշիւ կարող է լինել այդտեղ: Աղքատիկ, խոնաւ, շատ անգամ գեանափոր խրճիթ, հին պատառոտած շորեր և ըստ մեծի մասին բանջարեղէնից կամ ցամաք հացից բաղկացած կերակուր,—ահա նորա բոլոր ապրուստը, էլ ինչ հաշիւ կարող է լինել այդտեղ: Բայց թող ներուի մեջ ասել, որ այդ աղքատիկ ապրուստն էլ գիւղացուն համեմատաբար աւելի թանկ է նստում, քան թէ հարուստին իւր ձու ու շաւղ կեանքը: Գիւղացին չունի դրամագլուխ, որ իւր անհրաժեշտ պիտոյքը մեծ քանակութեամբ, կամ ինչպէս ասում են յոմալ, «առնի իւր անգում» նա չի կարող առնել առաջին կամ երկրորդ ձեւերից, որովհետեւ այդ էլ կարելի է միայն մեծ քաղաքներում, և դորա համար հարկաւոր է նորան ծանապարհորդութիւն անել, մանաւանդ որ քաղաքի վաճառականները, որոնք, եթէ կարելի է ասել, հոռով ծանաչում են օտարականներին, իւրեանց բոլոր ջանքը գործ են դնում նորան խաբելու, այսինքն վատ ապրանք տալու և թանկ վաճառելու, համարելով այդ թէ ծառարանութիւն և թէ օգուտ իւրեանց գրպանի համար: Ուրեմն գիւղացին ստիպուած է գիւղի թափառող մանրավաճառներին (շարիշ), որոնք իրանք էլ կտոր կտոր առնելով կամենում են թէ ապրանքի գինն ու ծանապարհի ծախսը հանել և թէ շահ ստանալ, ուստի և երբեմն հանգամանքներին նայելով, մինչին տան գին են պահանջում:

Այս պատկերը, որ ինքն ըստ ինքեան շատ անվերելք է, հետզհետեւ աւելի վատթարանալու է, որովհետեւ մի յայտնի, նկատուած իրողութիւն է, որ առաջին հարկաւորութեան իրերը օր ըստ օրէ աւելի թանկանում են:

խորհի որ հարցնէք... էդպիսի բաները իրագործելի չեն, վաճառող, լաւն էն կը լինի, եթէ էդ բոլոր մտքերը՝ ծախքը—դրադ դնենք, ձեռքս կըտրենք,—տաղ անենք, մինչի որ, էդպիսի երեւոյթները հասած խորամի պէս ինքը մեր բերանը ընկնի: Իսկ առ ժամ

Է՛լ չը ստուկես
դարձեալ զրգայ
եռնջա կուտես

ասելով՝ մէկ մէկու non possumus պատասխանել...

Մեր հասարակութեան non possumus-ը, բայց զիտէք արդեօք, թէ՛ ինչ բան է: Շօր չէ—որ հագնէք, Գօտիկ չէ,—որ հեղ անէք, Շապիկ չէ—որ փոխէք, Կօշիկ չէ—որ մաշէք:

Մեր non possumus-ը մանաւանդ է հիւանդ չաւաճակի երեխի կապրիզին, խնձոր գուղեն,—չէ, ճանձ գուղեն,—չէ, Մեղր գուղեն,—չէ, Շաքար գուղեն,—չէ:

—Բաս ինչ գուղես,
—Ես ուզում եմ անքայ...

Այս պարուններ մենք շատ վատ ենք տընքում... Գիցուք թէ՛ ինձ նման մի քանի անխելք մարդիկ մնացած խելքն էլ հաց ու պանրի հետ ուտելին, ու մեր հասարակութեանը՝ ինչպէս մի հիւանդ երեխի, խնձորի տեղ—ուսում, տանձի տեղ—թատրոն, մեղրի տեղ—գիւղական անտեսութիւն, չաքարի տեղ—ընթերցարան, անհատի իրաւունք, սոցալական ընկերութիւն, օրինաւոր վաճառա-

Ի՞նչ է սորա հետեանքը: Ժողովրդի աւանդ և աշխատող մասը ապրում է շատ նեղ ու ճնշուած դրութեան մէջ և հազիւ կարծիր օր տեսնում իւր կեանքի մէջ. նա ապրում է միայն ֆիզիքապէս, գուրկ մնալով բոլորովին մտաւոր կեանքից, շատերը, թայնելով ընտանիք, տուն ու տեղ հեռանում գէպ ի հեռաւոր մեծ քաղաքներ և օրա-մի կուլեամբ կամ բեռնակրութեամբ պարապելով վերջացնում են այնտեղ իւրեանց կեանքը վերջապէս, որ աւելի ցաւալին է, գիւղացի աշխատում է ամէն միջոց գործ դնել, որ քանի շահի փող հաւաքի և իսկոյն վաճառականութիւն սկսի դրանով: Վերջինս մեծ անուանում ենք աւելի ցաւալի, որովհետեւ մի ազգ, որ ամբողջապէս բաղկացած է վաճառականներից, չունի հարազատ կենդանական ոյժ իւր մէջ. նա կազմում է միայն մի միջնորդ դաս, որի գոյութիւնը անհասկանալի է առանց արգիւնաբերող և գործադրող դասերի գոյութեան. սոցա փոխադարձ յարաբերութիւնը կազմում է նորա միակ կենսական միջոցը, որ իսկոյն կը կարուկեք գոյանից մինը չը լինի:

Այս անգամ բաւականանում ենք միայն նկարագրելով գիւղացու անմիջեւոր դրութիւնը, օգուտ քաղելով զխաւարապէս «Մեշկի» գուտաւախն թողեալցութիւններից և ներքին տեսութեան քանի մի յօդուած. ներքից: Յաջորդ համարներում կ'աշխատենք զոյգ տալ, թէ ինչ հնարներով կարելի է օգնել նորան:

Ն. Լ.

ՆԱԿԱԿ ՕՐԵՍԱՅԻՑ

Շվեդերնի և Մօրի ընկերութեան մէջ, վերջինք արդէն չը կայ, իսկ առաջինը մասնակցում է ընկերութեան մէջ լրիկ անուանով միայն: Բայց առհասարակ ասում են, որ նրանք ոչինչ դրամագլուխ չունեն: Այ մի կապալաւու չէ համաձայնում նրանցից աշխատանք վերցնել, երկուդ քաշելով վարձատրութեան անձնութիւնից:

Երանք պարտաւորվեցան 2 տարվայ ընթացքում մեր քաղաքում ջրանցք դրուի բերելու, բայց ահա երկրորդ տարին վերջանալու վրա է արդէն, և հաշիւ աշխատանքի մի տասնորդ մասը չիւրված է: Կօտորակտի գործութեամբ պայմանաժամի յետաձգումն 6 ամսով տրվում է, բայց 49 տարվայ կօնցէսախայց 6 տարին հանվում է: Իսկ այնուհետ ջրանցքը, թէն չը վերջացած, քաղաքի սեփականութիւն է դառնում և կօնցէսախան ոչնչանում է (սակայն 4 ամիս ժամանակ տրվում է շինած ջրանցքի մասերը կրկին հաւաքելու):

Պատճառ մասնաւոր նամակից Թիֆլիզի ջրանցքի և Շվեդերնի և Մօրի ընկերութեան առիթով:

կանութիւն, ճիշդ հաշուաւորութիւն. ժողովրդական գրեանք, և այլ էսպիսի հիւանդի դրութեանը յարմար բաներ առարկարկելին: Իսկ չի կըտրում թէ հասարակութիւնը դրա համար մեր ճակատը համարուէր...

Երբովումս ձեզ պարուններ էս գիւղեաւայ իմ ֆելիտեանկան զաղգաւով, կարգով սարգով, զրչով ու թանաքով, երկու հատ սաղ, բայց մի հատ կոտրած ալիոտիլ, չորս օր շարունակ փայտից խուրված վաւարանով, ճեղքած հալիլով, իմ սաղ օրը ոչինչ չը կերած կատուով, մին քանի գրքերով, իմ չարքաշ զրոթիւնով, վերջապէս երեք ամուսայ վարձը դու չը վճարած սենեակով... պ. Մատուրանցի մաղաղկից առած պատուական լամպով, և նրա մէջը գտնուած պ. Միրզոյանցի ծախած անպիտան նաֆթով, որ հասարակութիւնը—այս կը պատասխանի, ամէն մի ցաւակցութեամբ յայտնած առաջարկութիւններին օրն էք կամենում մեզանից: Կազէք ձեր գրականական ջրջանում, և միջ խառնվի մեր գործերում: Գուք միտք էք փնդուում—մենք փող: Ձեզ համար երկար գովաւանական յօդուածներ, կրիտիկական հայացքներ, գիտնականների յարգանքը, իսկ մեզ—եղ ու փաւ: Գուք հարեցէք աղնիւ ձգողութիւններով և նըպատակներով: Իսկ մենք, ձեր էդ բոլոր առաջարկութիւնները վերա—կը գնենք մեր veto-ն, կը մնանք մեր statu quo-ի մէջ, և կարգաբանից մեզ non possumus պատասխանով: Ի սէր Աստուծոյ, չը նախանձինք մէկ մէկու: Մենք կուտենք, կը խմենք, կը կուլենք, իսկ մերք ի վերջ կուտենք և տաք կը մնանք, իսկ դուք—գրեցէք, հիւ-